

KARADENİZ’İN İKİ YAKASINDA KÜLTÜREL BİR KİMLİK İNŞASI: RUMLAR/URUMLAR

CONSTRUCTION OF A CULTURAL IDENTITY ON TWO SIDES OF THE BLACK SEA: GREEKS/URUMS

Rasim BAYRAKTAR^{ID}

Öz

Karadeniz’in doğu ve kuzey kıyılarında yaşayan, gündelik yaşamda büyük ölçüde Türkçe konuşan Rumlar/Urular, söz konusu coğrafyanın tarihsel süreçteki en eski yerleşik topluluklarından biridir. M.Ö. 7.-8. yüzyıllardan itibaren Karadeniz’in doğu ve kıyı şeritlerine koloni kurmak amacıyla gelen Miletoslu Rumlar ve İonlar Rize, Trabzon, Giresun, Ordu gibi Doğu Karadeniz şehirlerinin yanı sıra Kırım, Kerç ve Suzdak gibi kuzey kıyı yerleşimlerinde de ikamet etmişlerdir. Bu topluluklar yerleştikleri şehirlerde balıkçılık, zanaatkarlık gibi ekonomik faaliyetlerle meşgul olmuş; bu yönleriyle hem yerel ekonominin gelişimine katkı sağlamış hem de Türkler, Gürcüler, Ruslar gibi farklı etnik unsurlarla karşılıklı etkileşim geliştirmişlerdir.

Tarih boyunca Kıpçaklar, Selçuklular, Osmanlılar, Rus Çarlığı, Sovyetler Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti gibi birçok farklı devletin egemenliği altında yaşamış olan Urum toplulukları, bu devletlerin idari ve askerî yapılarında da yer almışlardır. Uzun süreli çokkültürlü birliktelikler neticesinde kendine özgü bir kültürel kimlik inşa etmiştir. Ancak 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Rus ve Osmanlı İmparatorluğu ilişkilerinde yaşanan gerginlikten dolayı her iki kıyı şeridinde bulunan Hristiyanlar ile Müslümanlar zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Böylece Urular Doğu Anadolu, Kuzey Kafkasya, Kırım ve çevresine iskân ve istihdam edilmişlerdir. Bu dağınkılık onların etnik kimlikleriyle ilgili farklı isimlendirmelere (Rum, Urum, Grek, Greko-Tatar vs.) sebep olmuştur.

Bu çalışmada, kendilerini “Urum” olarak tanımlayan topluluğun tarihsel tecrübesi, siyasi, askerî, ticari ve kültürel düzeylerde diğer halklarla olan etkileşimleri bağlamında ele alınmaktadır. Ayrıca Uruların etno-kültürel ve sosyo-kültürel kimlik oluşumları analiz edilmekte; günümüzde bu kimliğin taşıdığı anlamlar ile geleceğe dönük işlevi tartışılmaktadır. Konu Urularla ilgili birincil ve ikincil kaynaklar çerçevesinde irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deşti Kıpçak, Karadeniz Rumları, Urular, etno-kültürel kimlik, sosyo-kültürel kimlik

* Dr., Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, rasim.bayraktar@giresun.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7576-8183

Abstract

The Greeks (Urums), who inhabit the eastern and northern shores of the Black Sea and speak Turkish in daily life, constitute one of the region's oldest settled communities. The Greeks/Urums, who live on the eastern and northern shores of the Black Sea and who largely speak Turkish in everyday life, are one of the oldest settled communities of the geography in question in the historical process. Since the 7th–8th centuries B.C., Greeks from Miletus founded colonies along the eastern and northern Black Sea coast who live on the eastern and northern shores of the Black Sea and who largely speak Turkish in everyday life, are one of the oldest settled communities of the geography in question in the historical process. M.D. VII.-VIII. since centuries, the Greeks from Miletus, who came to the eastern and coastal strips of the Black Sea in order to establish colonies They settled in Eastern Black Sea cities such as Rize, Trabzon, Giresun, and Ordu, as well as in northern coastal centers like Crimea, Kerch, and Sudak. These communities engaged in economic activities such as fishing and crafts, thereby contributing to the development of the local economy and have developed mutual interaction with different ethnic groups such as Turks, Georgians and Russians.

Throughout history, Urum communities, which have lived under the rule of various political structures such as Kipchaks, Seljuks, Ottomans, Russian Tsardom, the Soviet Union and the Republic of Turkey, have also taken part in the administrative and military structures of these states. Urum communities, which have lived under the rule of various political structures such as Kipchaks, Seljuks, Ottomans, Russian Tsardom, the Soviet Union and the Republic of Turkey, have also taken part in the administrative and military structures of these states. As a result of long-term multicultural interaction, Urum communities developed a distinct cultural identity, due to rising political and military tensions between the Russian and Ottoman Empires, Christians and Muslims on both coastlines have been subjected to forced migration. As a result, many Urums were resettled in Eastern Anatolia, the North Caucasus, Crimea, and nearby regions. This dispersal contributed to the emergence of various ethnonyms for the community, including Rum, Urum, Greek, and Greco-Tatar.

This study examines the historical experience of the community that identifies itself as “Urum” in the context of their interactions with other peoples at political, military, commercial and cultural levels. In addition, the study analyzes the ethno-cultural and socio-cultural characteristics of the Urum community.

Keywords: Deshty Kipchak, Black Sea Greeks, Urums, ethno-cultural identity, socio-cultural identity

Giriş

Karadeniz'in doğu ve kuzey kıyılarında tarih boyunca varlık göstermiş olan Rumlar/Urums, gerek tarihsel süreçte maruz kaldıkları iskân politikaları gerekse farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda şekillenen yaşam pratikleri nedeniyle etnik kimlik tartışmalarının merkezinde yer almışlardır. Bu çalışmanın amacı, söz konusu toplulukların etnik ve kültürel kimlik özelliklerini tarihsel derinliği içinde ele alarak, farklı kaynaklarda karşılaşılan çelişkili adlandırma, kimliklendirme ve aidiyet vurgularına açıklık getirmektir.

Rumlar/Urums zaman içinde Osmanlı ve Rus İmparatorlukları ile Sovyet yönetimi gibi büyük siyasal yapılar içinde çeşitli iskân politikalarına maruz kalmış, dönem-dönem zorunlu yer değiştirmelere tabi tutulmuşlardır. Bu tarihsel süreç, onların Karadeniz'in doğu ve kuzey kıyılarından Kafkasya, Kırım ve Türkistan coğrafyasına kadar geniş bir alana dağılmalarına neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası dönemde ise Yunanistan'a yönelik göç hareketleri, Avrupa vatandaşlığına erişim arzusuyla birleşmiş; ancak göç eden bireylerin

Türkçe konuşmaları ve Türk kültürüne bağlılıkları, hem bulundukları yeni toplumlarda kimliksel dışlanmalara neden olmuş hem de kimlik tartışmalarını daha da derinleştirmiştir.

Bu bağlamda çalışma, söz konusu toplulukların tarihsel kimlik süreçlerini, kültürel etkileşim alanlarını ve adlandırmalara dair söylemleri disiplinler arası bir yaklaşımla değerlendirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, bu toplulukların “Rum”, “Urum”, “Rumey”, “Greko-Tatar”, “Hristiyan Türkler” gibi çeşitli adlarla tanımlanmalarının arka planı irdelenecek; kimlik oluşumuna etki eden çok yönlü tarihsel ve sosyo-kültürel faktörler analiz edilecektir.

Araştırma nitel araştırma yöntemlerine dayanmaktadır. Tarihsel analiz yöntemi çerçevesinde arşiv belgeleri, seyahatnameler, resmî raporlar, akademik yayınlar, anılar ve sözlü tarih verileri temel kaynakları oluşturmaktadır. Ayrıca E. Altınkaynak'ın özellikle Doğu Karadeniz bölgesindeki Rum/Urum toplulukları üzerine yaptığı saha temelli çalışmalara özel bir yer verilmiştir. Böylece karşılaştırmalı tarihsel yöntemle yer verilmiş, Karadeniz'in farklı bölgelerinde yaşayan Rum/Urum topluluklarının benzerlik ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu toplulukların yaşadıkları kültürel dönüşümler, dilsel pratikler ve inanç yapıları analiz edilerek kimliğe dair süreklilik ve değişim unsurları ortaya konmuştur.

Sovyet sonrası dönemde yürütülen diasporik kimlik politikaları da değerlendirilmiş; bu bağlamda Donetsk'te kurulan Grek Federasyonu ve Yunanistan devletinin bu politikalar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Urum bilgisini Valery Kior'un ifadeleri gibi birincil nitelikteki sözlü tanıklıklar da çalışmanın özgün yönünü güçlendirmiştir.

Kimlik kavramı, bireyin ve topluluğun kendini tanımlama biçimi olarak ele alınmakla birlikte, tarihsel, toplumsal ve politik süreçlerle şekillenen dinamik bir yapı arz eder. Urum kimliği, tekil bir etnik ya da ulusal kategoriye indirgenemeyecek ölçüde karmaşık ve çoğuldur. Bu topluluğun tarihsel süreçte hem Helenistik hem Türk-İslam hem de Rus-Slav kültürel çevrelerle etkileşim içerisinde olması, kimliğin melez nitelik kazanmasına neden olmuştur.

Çalışmada ayrıca sosyal inşacılık yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre, kimlikler toplumsal ilişkiler içinde inşa edilir, kültürel pratikler ve söylemler aracılığıyla yeniden üretilir. Bu doğrultuda Urumların dil kullanımları, dinî ritüelleri, toplumsal aidiyet beyanları ve günlük yaşam pratikleri kimliğin oluşumunda belirleyici faktörler olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışmada kimlik olgusunun durağan değil, tarihsel bağlamda değişken ve çok katmanlı bir yapı arz ettiği temel varsayımıyla hareket edilmiş; Urum kimliğinin kültürel süreklilik ve dönüşüm ekseninde ele alınması amaçlanmıştır.

Tarih ve coğrafya kaynaklarında Karadeniz'in doğu (Doğu Karadeniz Bölgesi) ve kuzey (Kırım ve çevresi) kıyılarında varlık gösteren Rumların/ Urumların¹ etnik kimliğiyle ilgili farklı

1 Günümüz halk söyleminde her iki kavram (Rumlar ve Urumlar) kullanılmaktadır. Bu çalışmada Rum veya Rumlar kelimesini tercih edilmiştir. *Urum* kelimesi ses türemesiyle *Rum* sözcüğünden türemiştir. Bir ön türeme olan *Rum-Urum* tabirine benzer şekilde *Rus-Urus* örneği de verilebilir. *Rum* ve *Urum* ifadeleri *İskender-i Rumi* yani Büyük İskender'in toprakları, Roma İmparatorluğu'nun doğu yönü (Doğu Roma İmparatorluğu) ile Bizans için kullanılmıştır. Her iki kavram, (Türkiye'de) eski İyonyalılara veya Helenlere delalet eden *Yunanıyan*'ın yerine Doğu

görüşler bulunmaktadır. Bunun nedeni söz konusu toplumun son iki asırdır farklı coğrafyalarda ve ülkelerde yaşamlarını idame ettirmeleridir. Özellikle 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren büyük devletlerin (Osmanlı ve Rusya İmparatorlukların) iskân politikalarına maruz kalan halk kontrollü bir şekilde farklı ülkelere sevk ve iskân edilmiştir. Rum/Urum toplulukları hem Osmanlı ve Rus İmparatorlukları döneminde hem de Sovyetler Birliği döneminde zorunlu ve dönemsel yer değiştirmelere tabi tutulmuşlardır. Bu süreçler neticesinde Doğu Karadeniz kıyıları, Kafkasya (özellikle Gürcistan), Kırım ve Türkistan coğrafyalarına dağılmışlardır.

Bu süreç Sovyetlerin dağılımı sonrası da devam etmiştir. Avrupa vatandaşı olmak idealiyle bulundukları ülkelerden Yunanistan'a göç etmişlerdir. Gittikleri yerlerde Türkçe konuşmaları ve Türk âdet-ananelerine bağlı yaşamaları onların kimliği ile ilgili tartışmaları hep canlı tutmuştur. Bu tartışmalar onların farklı isimlerle anılmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim literatürde bu halk; Yunanlar, Rumlar, Urumlar, Kırımlı Urumlar, Azakönü Urumlar, Rumeyleyler, Grekler, Greko-Tatarlar (Türkleşmiş Grekler), Hristiyan Türkler, Türkleşmiş Urumlar gibi isimlerle tanımlanmıştır. Söz konusu adlandırmalar yalnızca sosyal söylemlerde değil, aynı zamanda akademik çalışmalarda (kitap, tez, makale vb.) da karşılık bulmuş ve bilimsel literatüre yansımıştır.

Türkiye’de yapılan akademik çalışmalarda konuyla ilgili en çok yayını olan E. Altınkaynak’ın Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumların kimliği ile ilgili tespitleri diğer akademik çalışmalarda da kaynak gösterilmiştir. Altınkaynak, *Ortodoks Türkler Urumlar* adlı eserinde söz konusu bölgede yaşayan Rumların kimliğiyle ilgili tespitlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“1. Bunlar önceden İslamiyet’i kabul etmiş ve daha sonra çeşitli nedenlerle din değiştirmiş Türklerdir. 2. Türklerin etkisinde kaldıkları için ana dillerini unutmuş, dini terimleri de Müslüman Türklerden öğrenmiş Türk olmayan topluluklardır. 3. Daha önce Hristiyanlığı benimsemiş, Müslüman Türklerle birlikte yaşamaya başladıklarında da kendilerinden olmayan misyonerlerin terimlerini terk edip ırkdaşlarının terimlerini kullanan Türk topluluklarıdır. 4. Kıpçakların, Anadolu Selçukluları ile bağlanan kollarıdır. 5. MS. II-V. asırlar arasında ve daha sonra XIV. asırlara varıncaya kadar Süryani ve Yakubi Misyonerlerden Hristiyanlığı öğrenen Türklerin bakiyeleridir”.² Bu tespitler diğer akademik çalışmalarda da tekrarlanmıştır.³

Diğer taraftan Karadeniz’in kuzey kıyılarına yerleşen Urumlarla ilgili yapılan çalışmalarda ise amaçlı propaganda yapılmıştır. 1990 yılında Yunanistan devletinin desteği ile Donetsk’te Grek Federasyonu kurularak Ukrayna’da yaşayan tüm Urumların Yunanlarla aynı kökten geldiklerine

Anadolu’ya yeni gelen Yunanlıları tanımlayan ifadelerdir. Ayrıca Arap-İslam kaynaklarında Anadolu toprakları *kuzey – Rum* diyarı olarak geçmektedir. *Diyar-ı Rum* deyimi Arapların, diğer Müslüman toplumları Araplardan ayıran bir kavram olarak kayıtlara geçmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Serander Yayınları, Trabzon 1993.

2 Daha geniş bilgi için bk. Erdoğan Altınkaynak, *Ortodoks Türkler Urumlar*, ÜBL Yayınları, Ankara 2005.

3 Daha geniş bilgi için bk. Ünal Kalaycı, “Tsalka (Parmaksız, Urumlar Ağzı)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2008; Ferudun Tekin, “Urum Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bazı Tespitler”, *Karadeniz Araştırmaları*, 14, (2007), s. 93-100.

dair propaganda yürütülmüştür. Bu amaçla bölgede yaşayan bazı Urumların “asil dilleri Grekçe’yi” öğrenmeleri için Yunanistan’a göç etmeleri sağlanmıştır. Hatta göç edenlere Yunan vatandaşlığı (Avrupa vatandaşlığı) da verilmiştir. Ancak Yunanistan’a gidenler Türkçe ve Rusça konuştukları için yerel yönetim ve halk tarafından dışlanmışlardır. Bu durumu Urumların ünlü bilgini Valery Kior⁴ şöyle dile getirmektedir: “Urumlar bu isimlendirmeyi (Helen veya Greko) kullansalar da Greko ismi kimliğimizi ifade etmemektedir ve bizim Greklerle bir alakamız bulunmamaktadır. Biz Helen değiliz, Greko Tatarız. Helen başka Greko-Tatar başka” demektedir.⁵

Bu çalışmada söz konusu bölgelerde yaşayan Rumların/Urumların kimliğiyle ilgili analizler yapılmaya çalışılacaktır. Bunun için Rumların yaşadıkları coğrafyalarda M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren günümüze kadar hangi halklarla yurt, dil, din ve ticari konularda iş birliği yaptıkları irdelenecektir. Maruz kaldıkları iskân politikalarının nedenlerine açıklık getirilecektir. Farklı ülkelerde yaşamının kazandırdığı kültürel özellikler değerlendirilecektir. Böylece Rumların kimliğiyle ilgili yanlış adlandırma ve yorumlara cevap aranacaktır.

Karadeniz'in Doğu Kıyılarında Yaşayan Rumlar/Urumlar

Karadeniz'in doğu kıyıları M.Ö. 8. yüzyılın başlarından itibaren sırasıyla Gaşkalar, Kimmerler, İskitler, Kıpçaklar, Oğuzlar, Sabirler, Peçenekler, Rumlar, Ruslar, Selçuklu ve Osmanlılara ait güçlerin hâkimiyet alanı olmuştur. Bu nedenle bölge nüfusu sürekli iskân politikalarına maruz kalmıştır. Bölgeye ilk gelen Hitit devletinin çekirdeğini oluşturan Gaşkalar'dır. Kuzeyden doğuya doğru (İç Anadolu'ya) akınlar düzenleyen Gaşkalar herhangi bir otoriteye bağlı kalmadan yaşamışlardır. Trabzon ve yöresine önce Gaşkalar daha sonra ise Kimmerler ve İskitler yerleşmiştir. Gaşkaların M.Ö. 8. yüzyılın başlarında Kafkasya'dan güneye Dicle boylarına ve Kızılırmak'ın alt kısmına göçlerle geldiği bilinmektedir.⁶ Anavatanı Türkistan olduğu ve Türk kültür geleneğine bağlı olduklarına dair kanıtları bulunan Kimmerler, M.Ö. 695 yılından itibaren Karadeniz Ereğlisi'nden kuzeye doğru yönelerek doğuda Trabzon'a kadar olan bölgeyi ele geçirmişlerdir. Fakat M.Ö. 8. yüzyılda Asya'da yaşayan göçebe İskitler Massagetlerle yaptığı savaştan yenik çıkarak Kimmerlerin yanına göç etmişlerdir. İskitler, Kimmerleri takip ederek Anadolu'ya girmiş ve M.Ö. 665 yılının başlarından itibaren Kür Nehrinin sağ kıyısına hâkim olmuşlardır.⁷ M.Ö. 4. yüzyıla ait Rus ve Gürcü kaynaklarında Çoruh boylarında yaşayan Kıpçakların da İskitlerle birlikte bölgeye geldiklerine dair bilgiler vardır.⁸

4 Valery Kör (d.8 Ekim 1951-6 Temmuz 2023) Urum kökenli şair ve edebiyat bilginidir. Ukrayna Ulusal Yazarlar Birliği üyesi olup ödüllere layık görülmüştür. Erdoğan Altınkaynak, “Bir Urum Şairi Valery Kör ve Onun ‘Hasavet Yazmaları’ Adlı Şiir Kitabından Seçmeler”, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 35, (2017), s.11-27.

5 Yonca Anzeroğlu, “Kırım’ın Hristiyan Türkleri: Urumlar”, *Milli Folklor*, 84 (2009), s. 107-13.

6 Muharrem Taner Tarhan, “Ön Asya Dünyasında Türkler: Kimmerler ve İskitler”, *Türkler 1*, C 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 597-610; İbrahim Tellioglu, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Türkler”, *Karadeniz Araştırmaları*, 5 (2005), s. 1-2.

7 İlhami Durmuş, “İskitler”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.

8 Tellioglu, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Türkler”, s. 1.

Bölgedeki halkların (Gaşkalar, Kimmerler, İskitler, Kıpçaklar vs.) Rumlarla tanışmaları Rum Ticaret kolonileri⁹ sayesinde olmuştur. Rumların Karadeniz kıyılarında koloniler kurduğu ve bir takım ticari faaliyetlerde bulunduğu bilinen bir gerçektir. Karadeniz’e açılan ilk Rum denizcilerin aktardıkları bilgiler, genellikle farklı kavimler, tehlikeli dalgalar, kuvvetli fırtınalar, sis ve bulutları içermektedir. Bu denizcilerin vermiş olduğu bilgilere göre İonlar (Yunanlar) yani Rumlar Karadeniz kıyılarına koloni şeklinde yerleşmiş ve yaşamaya başlamışlardır.¹⁰ İlk yerleşim M.Ö. 670 yılında Miletoslu Rumlar (Yunanlılar) tarafından olmuştur. Marmara’da kolonileri ile birlikte deniz yoluyla Karadeniz sahillerine çıkarak koloni şehirleri kurmuşlardır. Miletoslular Marmara ve Karadeniz kıyılarında elverişli ticaret ve balıkçılık merkezleri oluşturmuşlardır. Koloniler çağından (M.Ö. 7.-8. yy.) sonra Persler ve İskender İmparatorluğu döneminde Pontus¹¹, bazen küçülen bazan büyüyen bir idari birim haline gelmiştir. İskender İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra bölgede İran asıllı Mitridates sülalesi, kolonilerin desteğiyle Pontus Devleti/Krallığını (M.Ö. 298-M.Ö. 63) kurmuştur.¹²

Doğu Karadeniz Bölgesi, Pontus Krallığı döneminde (M.Ö. 298-M.Ö. 63) Doğu’da Roma İmparatorluğu’nun rakibi durumuna gelse de bir müddet sonra (M.Ö. 63-M.S.395 yıllarında) Doğu Roma’nın kontrolüne girmiş¹³ ve 1204 yılına kadar Bizans¹⁴’ın (Doğu Roma İmparatorluğu’nun) hakimiyetinde kalmıştır.¹⁵ Ancak Latinler IV. Haçlı Seferi (1204) esnasında İstanbul’u işgal edince tahtını terk eden Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos Trabzon’a gelmiş ve 1204 yılında meşhur Gürcü Kraliçe Tamara’nın yardımıyla Trabzon Rum Devleti’ni kurmuştur. Kurulan Rum Devleti Selçuklularla mücadele etse de istediği başarıyı sağlayamamıştır. 1214 yılında

9 “Colonia” sözünden türetilen kolonicilik / kolonyalizm; kendi topraklarıyla olan bağıını koparmadan, yeni yerlere yerleşme manasına gelmektedir. Kolonicilik özellikle İlk Çağ’da bazı devletler (Fenikeliler, İyoniyalılar, Yunanlılar ve Asurlular) tarafından etkin olarak uygulanmış bir yayılma politikasıdır. Bu yayılma politikasına başvuran uygarlıklar, gittikleri yerlerdeki liman kentlerini ele geçirmiş ve oluşturdukları yeni pazar yerleri aracılığıyla bölgeyi kontrolleri altına almışlardır. *Abdullah Yeğin vd., Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Türkiye Dayanışma Vakfı Basım ve Yayımlar ve Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi Yayını, İstanbul 1990, s. 534.

10 Ayrıntılı bilgi için bk. Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001.

11 Pontus (Yunanca: Πόντος, Pontos “Deniz”) Karadeniz’in güney kıyısındadır, Türkiye’nin Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yer almaktadır. Pontus Krallığı ya da Pontus İmparatorluğu, Karadeniz’in güney kıyısına gelen Rumlar tarafından kurulan devletlerden biridir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Serender Yayınları, Trabzon 1993.

12 Nuri Yazıcı, *Milli Mücadelede (Canik Sancağında) Pontusçu Faaliyetler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1989; Tuğba Eray Biber, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

13 Ahmet Taşağıl, “IV-XI Asırlar Arası Asyadan Karadeniz ve Kafkaslar Kuzeyine Yapılan Göçlerin Tarihi Rolü”, *TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*, Ukrayna 2005, s. 191-98.

14 Bizans adı, tarihçiler tarafından kabul edilmekle birlikte asıl adı Doğu Roma İmparatorluğudur. Bu İmparatorluk halk arasında Romania ve Romalıların İmparatorluğu olarak adlandırılmıştır. Yani halk kendine Romalı demiştir. O halde Bizans adı nereden gelmektedir? 1557 yılında Alman tarihçisi Hieronymus Wolf’un kaleme almış olduğu *Corpus Histriae Bizantinae/Bizans Tarih Bütüncesi* adlı eserde “Bizans” adı İtalya’da bulunan Roma İmparatorluğu ile Doğu Roma İmparatorluğu’nu birbirinden ayırmak için kullanılmıştır. Bizans adı, kaynağını başkentin Konstantinopolis olarak anılmasından önceki adı olan “Byzantion” dan almıştır. Sezgin Güçlüay, Samet Taşdemir, “Bizans İmparatorluğundaki Türk Varlığının Bir Başka Yüzü Olan Türk Asıllı Komutanlar”, *Kaşgarlı Mahmut Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları – VII*, İksad Yayınları, Adıyaman 2020, s. 344.

15 Mehmet Hanefi Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfus Etnik Yapısı*, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2012, s. 122.

Sinop Selçukluların kontrolüne geçmiş ve Trabzon Rum Devleti, Türkiye Selçuklularına teslim olmuştur. 1223-1228 yılları arasında Türkiye Selçukluları ile Trabzon Rum Devleti arasında küçük çarpışmalar görülmüş olsa da Trabzon Rum Devleti 1214'ten 1243 Köseadağ Savaşı'na kadar Türkiye Selçuklu Devleti'nin kontrolünde kalmıştır. Devlet, Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğolların kontrolüne girmiş ve 1266 yılında Sinop tekrar Türklerin eline geçmiştir.¹⁶ Trabzon Rum Devleti, III. Manuel döneminde Timurlulara bir müddet vergi ödemiştir. Bu dönemde Cenevizliler¹⁷ ile Osmanlılar tarafından baskı gören Trabzon Rum Devleti, 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u almasıyla son bulmuştur. Trabzon'un fethiyle bölgeye Çepni ve Lazlardan oluşan topluluklar da iskân ettirilmiştir.¹⁸

Bölgedeki halkların tarihsel arka planına değindikten sonra, Doğu Anadolu coğrafyasında Roma İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemde (MS. 4-7. yy.) yaşanan olaylarla ilgili kısaca bilgi vermek isabetli olacaktır. 4. yüzyılda I. Konstantin (h. 324-337) İmparatorluğu yeniden düzenlemiş ve Konstantinopolis'i başkent yapmıştır. Akabinde I. Theodosius (h. 379-395) Hristiyan Ortodoks inancını resmî dini ilan ederek ülkedeki diğer dinleri yasaklamıştır. Yine Herakleios (h. 610-641) İmparatorluğun askerî ve idari yapısını yeniden yapılandırmış ve Latince yerine Yunancayı resmî dil olarak benimsemiştir. Böylece İmparatorluk tebaası 11. yüzyıla kadar Ortodoks Hristiyan geleneklerine göre şekillendirilmiştir. Hem idari hem de askerî sistemde hizmet gösteren halklar üzerinde Hristiyanlık cazip hale getirilmiş ve devletin nüfuzu artırılmıştır.¹⁹

Bu dönemde Bizans'ın hizmetinde Sırp, Rum, Slav, Gürcü, Frank, Alman, Norman, Bulgar gibi milletlerin yanı sıra Uz, Peçenek, Kıpçak ve Selçuklulara ait grupların olduğu bilinmektedir. Şöyle ki Malazgirt'ten (1071) sonra VII. Michael (1071-1078) ve III. Nicephorus (1078-1081), iç ve dış tehlikelere karşı bölgede bulunan küçük savaşçı Türk gruplarla ittifak etmiştir. Örneğin Roussel de Bailleul'un (ö. 1077) tehlikeli isyanı, Artuklu Beyliği'nin (1102-1409) yardımlarıyla çöktürülmüştür. Tahta geçişinden hemen sonra I. Aleksios Komnenos (1081-1118), İznikli Sultan Süleyman (I. Süleyman Şah-1077-1086) ile sınırlarını tanıyan bir antlaşma yapmıştır. Bunun karşılığında Sultan, birçok olayda I. Aleksios'un, Normon lideri Robert Guiscard'la (1057-1085)

16 Emine Uyumaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 153-157.

17 Ceneviz, Genoese sözünün Anadolu genelinde ifade ediş şeklidir. Bu kelime Cenova Cumhuriyeti (1005-1815) uyruklularını tanımlamak için kullanılmıştır. İlk önce 1005 yılında şehir devleti olarak kurulan Cenevizliler, denizcilik ticaretiyle iştigal olmuş ve Doğu'da birçok imtiyazlar elde etmişlerdir. Güçlü deniz kuvvetlerine sahip olmaları onlara birçok devlet üzerinde hakimiyet sağlamıştır. Tarih boyunca Akdeniz'de hakimiyet sağlamaya çalışan Venedik Cumhuriyetiyle devamlı savaşmıştır. Bizans İmparatoru VII. Mihail'e yaptıkları yardımların karşılığı olarak hem Konstantinopolis'in Galata yerleşkesinde koloni kurma hem de İzmir limanından faydalanma imtiyazlarına sahip olmuştur. Cenevizliler, ayrıca Boğazlar üzerinde bazı imtiyazlarla birlikte Karadeniz'in doğu ve kuzeyindeki liman (Amasra, Samsun ve Kefe gibi) kentlerini kontrolleri altına almıştır. Ahmet Sefa Yıldırım, "XIII-XV. Yüzyıllarda Karadeniz'de Ceneviz Ticaret Kolonileri ve Ticaret", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2022.

18 Aydın Usta, *Müslüman Haçlı Siyasi İttifakları Çıkarların Göğesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, s. 228-232; Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfus Etnik Yapısı*, s. 27.

19 Georg Ostogorsky, *Bizans Devletinin Tarihi*, Sibirskaya Blagozvonitca, Moskova 2011, s. 52.

olan mücadelesinde ona birlikler hazırlamıştır. Yine I. Haçlı Seferi zamanında (1096-1099), Bizans ordusunun önemli bir bölümünü Türkoğulları/Türkler (Turcopouli) oluşturmuştur. Görgü tanığı Aguilers’li Raymond²⁰ savaşı grupların durumunu şöyle ifade etmektedir: “Onlar (Urumlar), Türkler arasında yetiştirildikleri için ya da Türk bir babayla Hristiyan bir anneden oldukları için onlara Turcopouli/Türkoğulları deniyor.” Bu terim, safkan ve melez Türkler için de kullanılmıştır.²¹

Ayrıca bu dönemde kiralık savaşçı gruplar arasında Türklerin Bizans toplumuna girmesi İmparatorun kendilerine sunacağı unvan ve hediyeler açısından da cazip görünmüştür. Bunun için Bizans tebaasındaki Türkler arasında vaftiz (Hristiyanlığı kabul), tereddüt konusu olmamıştır. Örneğin hem Gemlik’in (1086) hem de İznik’in (1087) alınmasında büyük rolü olan Türk asıllı kumandan Tatikios²², I. Aleksios tarafından ödüllendirilmiştir. Kendisine megas primikerios-en büyük komutan unvanı vermiştir.²³ Daha sonra Tatikios vaftiz olmuştur. Yine benzer şekilde İlhan ve Skaliarios da Bizans’ın siyasi ve askeri sisteminde hizmet gösteren Türk asıllı komutanlardandır. Her ikisi de Tatikios’un komutası altında görev yapmış ve Bursa’nın çevresinde (1094-1192) yapılan savaşlarda etkili olmuşlardır. İlhanlı ve Skaliarios²⁴, İmparator’un kendilerine sunduğu unvan ve hediyeler karşısında vaftiz olmayı kabul etmişlerdir.²⁵ Bunun için Anna Comnena (1083 – 1153)²⁶, I. Aleksios’u bütün Doğu’yu Hristiyanlığa döndürme girişiminden dolayı takdir etmiştir.²⁷

20 Aguilers’li Raymond; Fransa’nın Languedoc bölgesinde yaşayan feodal bir aileye mensup olup, 1041 veya 1042 yılında doğmuştur. 1093-1094 yılları arasında Toulouse Kontluğuna hâkim olmuştur. Pap II. Urbanus’un 18-28 Kasım 1095 tarihlerinde gerçekleştirdiği Clermont Konsil’ine gönderdiği elçileri aracılığıyla haçı kabul etmiştir. 1096 yılı Ekim ayında Haçlı Seferi hazırlıklarını tamamlamış ve ihtişamlı bir törenle hayatının geri kalan kısmını kutsal topraklarda geçireceğini ifade etmiştir. Eşi Elvira ve Le Puy piskoposu Adhemar’ın katıldığı çok sayıda asil, yüksek rütbeli kişiler ve din adamlarından oluşan yaklaşık 100.000 kişilik ordusu ile birlikte Haçlı seferine katılmıştır. Birsal Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji Sanat Yayınları, Ankara 2007, s. 7-61.

21 Charles M. Brand, “XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans’ta Türk Varlığı”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 4 (2008), s. 115-157.

22 Tatikios, Bizans İmparatorluğunda yüksek mevkili ilk Türk kökenli kişi olduğu bilinmektedir. Anna Komnena kendi eserinde (Aleksiad), Tatikios’un Babasının Müslüman olduğunu ve ailesinin (Anna’nın dedesi İoannes Komnenos tarafından) esir edildiğini kaydetmiştir. Ancak Tatikios’un ne zaman tutsak alındığına dair kesin bir bilgi geçmemekle birlikte onun Aleksios’la aynı yaşta olduğu bilgisi de yaygındır. Aleksios’ ile Tatikios’un aynı yaşta olduğu 1057 yılında doğduğu kabul edilmektedir. Bu bilgiden hareketle Tatikios’un esaretinin 1057 yılından sonra başladığı ve muhtemelen Babası ile birlikte tutsak alındığı söylenilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Işın Demirkent, “I. Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, *Belleten* LXVII/248, (2003), s. 93-110.

23 Işın Demirkent, “I. Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, *Belleten* LXVII/248, (2003), s. 95.

24 İlhanlı ve Skaliarios: Her ikisi Bizans’ın siyasi ve askeri hizmetlerinde etkili olan Türk komutanlardandır. 1094 ve 1192 yıllarında Bursa’nın batısında bulunan Kyzikos ve Apollonia bölgelerinde gerçekleşen savaşlarda etkili olmuşlardır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Güçlüay, Taşdemir, “Bizans İmparatorluğundaki Türk Varlığının Bir Başka Yüzü Olan Türk Asıllı Komutanlar”, s. 382-383.

25 Güçlüay, Taşdemir, “Bizans İmparatorluğundaki Türk Varlığının Bir Başka Yüzü Olan Türk Asıllı Komutanlar”, 381-382.

26 Bizanslı prenestir, aynı zamanda âlim, hekim, yöneticisi ve tarihçidir. Bizans İmparatoru I. Aleksios’un İrini Dukena adlı karısından olan kızıdır. Babasının hükümdarlığını anlatan “Aleksiad” eserini yazmıştır. Recep Çelik, *Birinci Haçlı Seferi ve Bizans (İmparator Alexios Komnenos Dönemi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2021, s. 18-19.

27 Brand, “XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans’ta Türk Varlığı”, s. 141-142.

Vaftizden sonra Türklere verilen unvanlarla birlikte para ve hediyeler de onları Bizans toplumuna entegre etmiştir. Çünkü Türkler açısından İmparatorun sunduğu hediyeler, bir akıncının bozkırdaki özgür hayatından daha çekici gelmekteydi. Anna Comnena'nın, Skaliarios ve yakın arkadaşlarıyla ilgili aktardıkları da bunu doğrulamaktadır: “İlhanlı ve ailesinin ne kadar servet aldıklarını öğrendiklerinde aynı hediyeleri almak için onlar (Skaliarios ve arkadaşları) da acele ettiler”.²⁸ Bizanslılar açısından ise onur/şeref unvanı, kişiye, sarayın itibar merdiveninde bir üstünlük saygınlık sağlardı. Kişiye toplumsal statü de kazandırır. İmparator açısından ise bir unvanı değerli kılan, çalışanın başka bir unvana yükselme çabasıdır. Çünkü çalışanlar arasındaki rekabet sadakati ve güveni artırır. Bu nedenle belli bir kazanca ve unvana sahip olan Türk, merdivenin daha yüksek basamaklarında mevki edinmek için çok daha istekli olurdu. Böylece çalışanlar sadakatle hizmet etmeye teşvik edilirdi. Ayrıca İmparatorun verdiği ödüller arasında arazi/arsa tahsis de vardı. Bu durum Batılı kaynaklarda şöyle ifade edilmektedir: “Devlet arazilerinin ekilmesi için köylülere verilen toprakların bir kısmı yabancı paralı askerlere devredilirdi. Türkler, İmparatorluk hizmetinde iken kendilerine verilen araziler sadece sözlü garantilerle değil, üzerinde imparatorluk mührü bulunan ve altın süslemelerin bulunduğu belgelerle verilirdi. Bu tür imparatorluk belgeleri (chrysobulls=ayrıcılık belgesi) vergi ödeyen arazilerin yeni sahiplerine verilen belgelerdi.”²⁹

Bu bağlamda İmparator'un cazip teşvikleri (unvan/rütbe, arsa, para, değerli hediye vs.) hem Türklerin hem de diğer grupların Bizans hizmetine girmesinde önemli rol oynamıştır. İmparatorluk, Türklere (Hunlar, Uzlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Selçuklular) ve diğer Türk olmayan unsurlara (Bulgarlar, Rumlar, Sırlar, Slavlar, Normonlar, Franklar, Farslar, Gücüler, Ermeniler vs.) sunduğu cazip tekliflerle onların Hristiyanlığı³⁰ benimsemesinde başarılı olmuştur. Gerek imparator ile ittifaklar kuran gerekse savaşlarda esir düşen Türk grupları sarayda, orduda ve arazilerde çalıştırılmıştır. Hatta arazilerde çalışanların bir kısmı sınır bölgelerine iskân edilmişlerdir. Bu bölgelerden ilki Kuzey Irak ve Suriye coğrafyası³¹ ikinci iskân bölgesi Ermeni ve Gürcü hududu, üçüncü iskân bölgesi ise Doğu Karadeniz kıyıları ve dağ (Kars, Erzurum, Rize-Trabzon-Giresun-Ordu) sahalarıdır.³²

Belirtmek gerekir ki Malazgirt Zaferi öncesi ve sonrasında asırlar boyu mücadele sahası olan Anadolu gerek göçlerle gerekse savaş ve asimile politikalarıyla Türklere vatan olmuştur. Bu nedenle Doğu Roma İmparatorluğu döneminde Anadolu'ya “Rum diyarı” denmiş ve bu mahallî Türkçede “Urum diyarı” şeklinde de adlandırılmıştır. Hatta Balkanlara kadar bu diyarlara bir müddet

28 Brand, “XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans'ta Türk Varlığı”, s. 144.

29 Brand, “XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans'ta Türk Varlığı”, s. 145.

30 11. ve 12. yüzyıllarda Türk gruplarının inançları Gök Tengri, Atalar kültü, Tabiat kültü ve Hristiyan merkezli olup İslam henüz yaygınlaşmamıştır. Bu nedenle Bizans hizmetinde askerlik yapmalarını engelleyebilecek katı bir din milliyetçiliği görülmemiştir.

31 Fatma Nur Mollaalioglu, “Türkiye'den Suriye'ye Gerçekleşen Göçlerin Tarihsel Boyutu”, *Çekmece İstanbul Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/17 (2020), s. 1-24.

32 Sinan Kıyanç, “Kars'ta Rum Nüfusu (1878-1920)”, *Journal of Universal History Studies*, 6/2 (2023), s. 191-212; Yunus Özger, “Tanzimat Öncesi Erzurum Şehrinin Demografik Yapısı (1251/1835 Tarihli Nüfus Yoklama Defterine Göre)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29 (2006), s. 239-266.

“Rumeli” veya “Urumeli” denmiştir. Bu coğrafyalarda yaşayanlar hangi dinden, mezhepten, milletten veya halktan olursa olsun ortak adları “Rum” veya “Urum” olmuştur. Nitekim Diyar-ı Rum, Baciyan-ı Rum, Arazi-yi Rum, Eşrefoğlu Rumi, Mevlâna Celaleddini Rumi, Abdalan-ı Rum gibi isimler buna en güzel örnektir. Bu adlara Rum Selçukluları tabiri de eklenebilir.³³

Urum Türkçesi ve Demografik Göstergeler

Osmanlı dönemine gelince; Rumların toplu olarak bulundukları bölgeler (Yunanistan dışında) Kıbrıs, Trakya, Marmara Denizi adaları ile Kapadokya, Karadeniz Bölgesi ve Ege Denizi kıyıları olmuştur. 1461’de Trabzon’un fethinden sonra bölgeye (Rize, Trabzon, Giresun, Ordu) Orta Anadolu’nun çeşitli şehir ve kasabalarından (Niksar, Amasya, Osmancık Çorum v.s.) Müslüman nüfus iskân edilmiştir.³⁴ Türkleri tanıyan Rum nüfus kısa zamanda Türkleşme ve İslamlaşma konusunda hızlı bir uyum sağlamıştır. Rumların büyük çoğunluğu Türkçe isim, soy isimler (Abdullah, Abdullahoğlu, Hasan, Hüseyin, İbrahim, İskender, Mahmud, Mehmet, Mustafa vs.) alarak Müslüman olmuşlardır. Din hürriyeti olmasına rağmen İslamlaşma en fazla Girit ve Karadeniz Bölgesinde yaşanmıştır. Bu dönemde (1461-1483) Anadolu Rumlarının büyük çoğunluğu Türkçeyi anadil olarak seçmiş ve kendilerine göre şive (Urum Türkçesi) geliştirmişlerdir.³⁵ Konuştukları dil incelendiğinde Kıpçak ve Oğuz (Çepni) Türkçesinin yansıması olduğu görülmektedir. Türkçenin sessiz harflere dayalı bir dil olduğu ve buna istinaden de G, D, B ve C harflerinin nadiren kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin demir ifadesi öz Türkçede temir, din-tin, dokuz-tokuz, dört-tört şeklinde ifade edilmektedir. Aynı seslendirme G harfi için de geçerlidir: Güç-küç, gün-kün, gel-kele, gök-kök, gece-keçe şeklinde okunurken bu durum B-P ve C-Ç türevleri için de aynıdır. Bu şive yapısı Karadeniz’in doğu ve kuzey kıyılarında kullanılan şivelere paralellikler arz etmektedir.³⁶ Her iki yörede kullanılan şive ortaklıklarını örnekendirerek açıklık kazandırılabilir.

Dokuz Oğuz³⁷ destanından bir cümle;

“Punça er kördi ol temir tagça, ança tokuz er körmetiğ (orijinal ifade)

Punça er körti şol temir tağlar, poyle dokuz er körmedi (Doğu Karadeniz şivesi-Urum Türkçesi)

Bunca er gördü şol demir dağlar, böyle dokuz er görmedi (günümüz söylenişi).³⁸

Kırımlı Urumlardan şair Kirikiya Havana’nın *Babalar Bele Etmey* şiirinden bir kesit;

33 Mustafa Kafalı, *Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 179-185.

34 Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1483*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 39-67.

35 Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1483*, s. 155-170; Tekin, “Urum Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bazı Tespitler”, s. 93-100.

36 Mustafa Tunçer, *Oflu Hoca*, Ensar Neşriyat, Ankara 2019, s. 78.

37 Dokuz (Tokuz) Oğuz adına ilk defa Orhon yazıtlarında rastlanmıştır. Bu ad, “dokuz boydan meydana gelen Oğuzlar” anlamına gelmektedir. İslâm kaynaklarında ise Toguz Guz şeklinde geçmektedir. Faruk Sümer, “Oğuzlar”, *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1993, c.9, s.14

38 Tunçer, *Oflu Hoca*, s. 79.

“ İmtettim – deleceksin, Ümit ettim geleceksin
 A çıhtı – aldandım, ve çıktı aldandım
 Ne aber tetreceksin, Ne haber getireceksin
 Ne bir tyat yelladım, Ne bir kağıt “mektup” yolladım”.³⁹

Her iki örnekte görüldüğü gibi Urum Türkçesi Karadeniz'in doğu ve kuzey bölgelerinde yaşayan Kıpçak ve Oğuz Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Bu durum her iki halkın yüzyıllar boyunca birlikte yaşadıklarının bir ifadesidir.

Bugün mevcut kaynaklardan Rumların Doğu Karadeniz ve Kuzey Doğu Anadolu bölgelerindeki yerleşim yerleri ile sayılarını bulmamız mümkündür.⁴⁰ Ancak Doğu Karadeniz bölgesinde demografik sayılar değişkenlik arz etmektedir. Kayıtlarda geçen son nüfus verileri şu şekildedir; TBMM tarafından yayınlanan *Pontus Meselesi* adlı eserde yer alan bilgiye göre, Millî Mücadele'nin başlarında Rumların sayısı mevcut genel nüfusun %10'u kadarıdır. Bölgede 250.000 Hristiyan, 2.350.000 Türk ve Müslüman yaşıyordu. Trabzon Vilayetinde 20.000 Hristiyan ile 317.000 Müslüman yaşarken Giresun sancağında da 10.000 Hristiyan'a karşılık 190.000 Müslüman nüfus vardı.⁴¹ Yine 1919'da Millî Kongre tarafından yayınlanan rapordaki verilere göre, 1914 yılında Trabzon Vilayetinde 921.128 Müslüman, 161.574 Rum, 40.237 Ermeni ve diğer gruplarla birlikte toplamda 1.122.947 kişi bulunmaktadır.⁴² Hanefi Bostan'ın arşiv belgelerine istinaden verdiği bilgilere göre 1919 yılında Trabzon Vilayeti sınırlarında 946.000 Müslüman, 155.000 de Rum nüfusu yaşamaktadır.⁴³

Bizans'ın bölgede uyguladığı Hristiyanlık politikası her ne kadar her iki taraf açısından cazip görünse de karşılıklı etkileşim süreci (Bizans açısından) beklenen düzeyde olmamıştır. Şöyle ki Türkler din değiştirerek sarayda, orduda ve arazide hizmette bulunmuşlardır. Yaptıkları hizmetlerden dolayı İmparatorun takdirini kazanmışlardır. Sarayda makam-mevki, orduda rütbe, arazide güç ve servet sahibi olmuşlardır. Ancak bu durum yani Türklerin hem saray hem ordu hem de arazide çoğunluk teşkil etmesi Bizans'ın beklediği Hristiyanlaşma (Rumlaşma/Bizanslaşma) sonucunu doğurmamıştır. Türkler kendi aralarında soy, dil, yurt, aidiyet ve kültürel kimliklerini yaygın olarak korumuşlardır. Akrabalık ilişkilerinde soy kimliklerini muhafaza etmişlerdir. Kendi aralarında Türkçeyi yaygın olarak konuşmuşlardır. Hatta birlikte yaşadıkları halkın (Rumların) Türkçe konuşmasını sağlamışlardır. Diğer bir ifadeyle Rumların dilini öğrenmek yerine onlara Türkçeyi öğretmişlerdir. Yaşadıkları coğrafyaları yurt edinmişler, iç ve dış güçlere karşı savunmuşlardır.

Bizans'ın farklı makam ve mevkilerinde çalışan Türklerle kurulan iyi ilişkiler Rumların aleyhine gelişmiştir. Rumlar birlikte yaşadıkları ve güvendikleri Türklerle ilişkilerini geliştirirken kendi soy ve dil kimliklerini melezleştirmişlerdir. Soy kimlikleri hususunda Türklerle

39 Osman Uyanık, “Urum Türkçesinin Türk Dili Sınıflandırmalarındaki Yeri”, *Türkiyat Araştırmaları*, 27 (2010), s. 52-53.

40 Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1483*, s. 68-85.

41 Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, s. 8.

42 Biber, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, s. XXX.

43 Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfus Etnik Yapısı*, s. 460.

akrabalıklarını, komşuluklarını geliştirmişlerdir. Aralarında Rumca yerine Türkçeyi yaygın olarak kullanmışlardır. Her iki durum onların soy ve dil kimliklerini büyük oranda zayıflatırken diğer taraftan da Türklere benzeme ve kaynaşmayı hızlandırmıştır.

Karadeniz'in Kuzey Kıyılarında Yaşayan Rumlar/Urumlar

Bugün Kırım ve çevresinde yaşayan Rumlar, Ukrayna'ya bağlı Donetsk, Mariopol, Manguş, Staro Kırım, Granitnaya, Starolaspa, Staroignatovka, Mirna, Starobeşevo, Komar, Ulaklı, Bagatiri gibi kent ve kasabaların yanı sıra (Ukrayna dışında) kuzey Kafkasya sınırlarında Pyatigorski (eski adı Beş Tavi Beş Dağ) ve Mozdok kentlerinde yaşamaktadır. Resmî kayıtlarda Helen, Grek, Greko-Tatar (Türkleşmiş Rumlar/Urumlar) ve Rumei (Rum) olarak bilinen ve Urumca adı altında "bizces ayt, bizces laf et (bizce konuş, bizce söz et)" diyerek Türkçe konuşan, kendilerini Ortodoks Urumlar olarak adlandıran bir halktır.⁴⁴

Bugün Rumların hafızalarında bölgedeki varlıklarıyla ilgili ilk tarih 1780, yerleşim yeri ise Kırım'dır. Ancak konuyla ilgili kaynaklarda Rumların bölgedeki yerleşimleri daha eski tarihlere dayanmaktadır. Rumlar üzerine çalışmalar yapan V. Kior'e göre "Rumlar/Urumlar, yüzyıllar boyunca Hunlardan itibaren Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz ve Kıpçak Türklerinin hâkim oldukları Deşt-i Kıpçak⁴⁵ ismiyle anılan bu coğrafyada yaşamışlar ve varlıklarını korumuşlardır. Bunun yanında dil olarak hem güney hem de kuzey Türkçesinin özelliklerini taşımaktalar ve adet-anane, gelenek-görenek olarak da Greklere değil Türklere benzemektedir, Urumlar köken olarak Kıpçak Oğuz Türklerinin bir karışımıdır".⁴⁶

Kior'un bu tespitine istinaden Rumların bölgedeki varlıklarıyla ilgili kaynaklar irdelendiğinde; MÖ. 6-7. yüzyılda Doğu Karadeniz kıyılarına koloni şeklinde gelen Rumlar aynı zamanda Karadeniz'in kuzey kıyılarına da yerleşmişlerdir. MÖ. 6. yüzyıldan itibaren bölgenin eski sakinleri olan İskitlerin Kırım ve çevresinde kurdukları ticaret merkezlerine de yerleşmişlerdir. Berezan, Olbia, Histria, Phanagoria gibi şehirler buna birer örnektir. Bu eski yerleşim yerleri göstermektedir ki kolonicilerin (Rumların) Kırım'daki varlığı Karadeniz'in güneyi ile bağlantılıdır. Nitekim Kırım'da kurulan eski Yunan kolonisi Kersonesos⁴⁷/Herson'da Trabzon'dan gelen kolonicilerin yaşadığı da bilinen bir gerçektir.⁴⁸

44 Anzerlioğlu, "Kırım'ın Hristiyan Türkleri: Urumlar", s. 108.

45 Deşti Kıpçak (Kıpçak Bozkırı): Kaynaklarda *Kumanlar Ülkesi* olarak bilinmektedir. Coğrafi sahası Kırım, *İdil-Bulgar ve Kuzey Kafkasya*'da kurulan devletlerin sınırlarını kapsamaktadır. Nüfus yoğunluğu göçebe Kıpçaklardan oluşmaktadır. Göçebe Kıpçakların yaşadığı bu bölgeler XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar *Kıpçak Bozkırı* anlamında *Deşt-i Kıpçak* adlandırılmıştır. Ayrıca XI. yüzyılda yaşayan ve Divan eseriyle tanınan İranlı yazar Nasır-ı Husrev eserinde "Harezmi'nin kuzeydoğu sınırına kadar uzanan geniş bir coğrafyaya Deşt-i Kıpçak" adını vermiştir. Yine XI-XII. yüzyıllarda Doğu Karadeniz bölgesinde yoğun bulunmalarından dolayı Giresun'un Alucra ilçesine bağlı Koman köyünün adının da Kuman-Kıpçaklardan geldiği bilinmektedir. Azad Dedeoğlu, *Ahıska Bölgesi ve Kıpçak Atabekler Tarihi (XI-XVI)*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2021, s. 89.

46 Yonca Anzerlioğlu, "Karamanlılar, Gagavuzlar ve Urumlar Arasında Tarihi ve Sosyo-Kültürel Bağlar Var mıdır?", *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 8-10 Mayıs 2002*, Ankara 2004, s. 233.

47 Kersonesos veya Hersonisos-Kerson/Herson (Yunanca: Χερσόνησος, Latince: Chersonesus), Kırım'ın güneybatısında kurulan Antik Yunan koloni şehri.

48 İbrahim Tellioglu, "Kırım'daki Türk Varlığının Tarihi Gelişimi", *The Journal of Academic Social Science Studies*,

Batı Göktürk Kağanlığı Kırım üzerine çeşitli akınlar yapmış 576 yılında Doğu Roma'ya ait Kırım'ın Kerç Kalesini ele geçirmiştir. Göktürkler 581 yılında Kersonesos surlarına da hâkim olmuşlar ancak 590 yılında Kırım'dan ayrılmışlardır.⁴⁹ Batı Göktürk hâkimiyetinin sonlanması ardından, bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Hazar Kağanlığı (650-969) 630'lu yıllarında Doğu Avrupa'da önemli bir siyasi güç haline gelmiştir. Kısa zamanda Karadeniz'in kuzeyi, Kafkasların Karadeniz sahilleri, Kuban nehri ve Kırım'ın çevresi Hazarların eline geçmiş ve böylece Doğu Roma-Hazar ilişkileri daha da güçlenmiştir.⁵⁰ Hazarlar Doğu Avrupa'nın ilk modern devletini kurmuşlardır. Ancak Kağanlık içinde yaşanan irili-ufaklı çekişmeler, Peçenek baskıları ve batıdan gelen Slav saldırıları gibi nedenlerle XI. yüzyılın başlarında eski güçlerini kaybetmişlerdir. Bununla birlikte Hazarlar Karadeniz çevresinde kalıcı izler bırakmış bilhassa Kırım'ın etnik kimliğinin oluşumunda büyük rol oynamıştır.⁵¹ Hazarların akabinde Peçenekler 860 yılından sonra Macarlardan Kıpçak bozkırını alarak sahaya hâkim olmuşlardır. Ancak çok geçmeden Hazarlar ve Oğuzların akınlarına maruz kaldıklarından dolayı İdil'in batısına göç etmişlerdir.⁵² Peçenekler, Kıpçak Bozkırlarıyla birlikte Kırım ve çevresini ele geçirirler de şehirlere yerleşmemişlerdir. Bu nedenle Ticaret merkezleri doğu Roma'nın kontrolünde kalmıştır. Siyasi ve ticari ilişkiler Peçeneklerle Doğu Roma arasında yapılan ticaret anlaşmalarıyla yürümüştür. 11. yüzyılın ortalarından itibaren Kırım ve çevresi Kıpçakların kontrolüne geçmiş onların yurdu olmuştur. Bölgede Doğu Romanın etkisi giderek azalmış,⁵³ Kersonesos ticaret merkezi zayıflamış, Rus limanı Tmutorokan⁵⁴ da ortadan kalkmıştır. Suğdak⁵⁵ limanı önemli ticaret merkezi haline gelmiştir. Suğdak'ta yaşayan Kıpçaklar Doğu Roma'ya vergi ödemiştir. Kırım kolonileri üzerinde etkili olan Doğu Roma hâkimiyeti zayıflamaya başlayınca Suğdak bir müddet Güney Rusya bozkırlarında yaşayan Kıpçaklara da haraç ödemiştir. Bu sebeple Kıpçaklar, Ruslarla olan ilişkilerinde ticaret yollarının açık tutulmasına büyük özen göstermişlerdir. Bölgenin ticari ürünleri, kürk ve köle limanlar aracılığıyla farklı ülkelere ihraç edilmiştir. Böylece Kıpçak Hanlığı, Kırım'ın etrafında bulunan Suğdak, Kerç, Azak ve Kefe şehirlerini egemenliğine dâhil etmiştir.⁵⁶

51 (2016), s. 3-4; Jakob Philip Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 27-56.

49 Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018; Rene Grosset, *Bozkır İmparatorluğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.

50 Ahmet Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.

51 Saadettin Gömeç, "Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri", *Turkish Studies*, IV/3 (2009), s. 1020-1021.

52 Tellioglu, "Kırım'daki Türk Varlığının Tarihi Gelişimi", s. 5-6; Gömeç, "Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri", s. 1022.

53 Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri*, s. 204.

54 Tmutorakan (Rusça: Тмутаракань), Kerç Boğazı tarafından kontrol edilen ve Azak Denizi koridorundaki Taman Yarımadası'nda yer alan antik şehir. Günümüzde Rusya'nın Krasnodar Krayına bağlıdır. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri*, s.131.

55 Sudak (Kırım Tatarcası: Sudaq, Ukraynaca: Судак, Rusça: Судак); Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde Yalta'nın 120 km kuzeydoğusunda, Karadeniz kıyısında tarihi bir sahil kasabasıdır. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri*, s.90.

56 Ayşegül Öztürk Çilingir, "Orta Çağda Kırım ve Çevresinin Önemi Üzerine", *Karadeniz Araştırmaları* XVI, 64

Her biri birer liman şehri olan bu yerleşim yerleri Orta çağ boyunca stratejik önemini korumuştur. Deşt-i Kıpçak'ın denizle bağlantısını sağlayan bu liman şehirlerinde Türkler ve Türk hâkimiyetinde olan Rumlar ve Ermeniler yaşamıştır. Bu şehirler Karadeniz'in güneyi ile kuzeyini birbirine bağlayan özelliğinden dolayı özellikle Trabzon, Sinop ve Samsun kıyısıyla karşılıklı seyahat avantajı sunmuştur. Türkiye sahillerinden tacirler buralara keten ve pamuklu ürünler, ipek mendiller ve baharat çeşitleri getirmişlerdir. Kıpçaklar da karşılık olarak cariyeler, esirler, hayvan kürkleri, samur ve sincap derisi gibi ürünler satmışlardır. Bu dönemde Katolik ve Ortodoks mezheplerine mensup Cenevizliler, Rumlar ve Ermeniler daha çok şehir merkezlerinde ticaretle meşgul olmuşlardır. Rumlar ve Ermeniler ticari faaliyetlerini sürdürmek için gerek Kırım'lı yerlilerin gerekse karşı sahillerden gelen tacirlerin dillerini (Türkçeyi) öğrenmişler ve yaygın olarak kullanmışlardır. Böylece karşı kıyılar arasında karşılıklı ticari ve kültürel ilişkiler gelişmiştir.⁵⁷

Kıpçakların tarih sahnesine çıkışını ve diğer toplumlar üzerindeki etno-kültürel etkileri üzerinde çalışmaları olan L. Rasonyî görüşünü şöyle özetlemektedir:

“IX. ve X. yüzyılda İrtiş ve Ural arasında Kimekler (Kıpçakların öncüleri)⁵⁸ adlı bir Türk kavmi yaşamıştır. Uzak doğuda Kıtay devletinin kuruluşu bozkır halklarını harekete geçirdi. Kıpçaklar bu yolla güney ve batıya ulaştılar. Bu ilerleyiş Orta Ural ile Don-Dnyeper arasındaki geniş bir cephede vukua geldi. Kendi öllerindeki Oğuzları kovalayıp takip etmeleri yaklaşık otuz sene devam etti. Kıpçak devleti İrtiş ve Balkaş gölüne kadar uzanır hale gelmişti. Kuzey sınırları Sibirya'da 56-57 enlem dairesinde, kendileri için önemsiz olan orman bölgesine kadar ulaşıyordu. Avrupa'da Kama nehri aşağı mecrası ve Bulgar devleti, kuzeyde ise Ryazan, Novgorod-Syever'sk ve Pereyaslav' Rus Prenslikleri sınırdı. Güney sınırları da Don mansabından Volga mansabına oradan da Hazar Denizi ve Aral Gölü kuzeyinde Talas ve Çu çevresinde Harizm komşusu olarak bulunuyordu. Bu fevkalade geniş alanda kışın daha çok güneyde konaklıyorlar, yazın ise orman bölgesi kıyılarına, Karpatların, Uralların yamaçlarına ve Volga'nın batı kıyısındaki yaylalara çıkıyorlardı. Tam manasıyla birlik kuramayıp ancak tehlike anlarında bazı kısımlarının bir araya gelebildiği Kıpçaklar beş bölükten ibarettir: 1-Orta Asya, 2-Volga-Yayık, 3-Don-Donetz, 4 – Aşağı-Dnyeper, 5-Tuna Bölüğü. Batı tarafında bulunan içlerine daha sonradan karışan kavimler olduysa da onlar kısa zamanda Kıpçaklaştılar”.⁵⁹

(2019), s. 620-21.

57 Çilingir, “Orta Çağda Kırım ve Çevresinin Önemi Üzerine”, s. 621.

58 VI-VII. yüzyıllarda Kuzeybatı Sibirya'da İrtiş nehri ile Ural nehri arasında yaşayan Kıpçakların X. yüzyılda güney ve batıya yönelmesinin nedeni nüfus darlığının yanında sahip oldukları sığır sürülerinin çoğalmasındı. Aynı zamanda bozkır kabileleriyle yapılan ticaretin genişlemesiydi. Yine 916 tarihinde kuzey Çin'de Kıtay devletinin kurulması da bozkır halklarını hareketlendirmiştir. Sercan M. Ahincanov, *Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

59 L. Rasonyî, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1993, s. 139-140; L. Rasonyî, *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983, s. 32-33. Kıpçakların Rus yurtlarına gelişlerine dair tarihler (1055. 1061, 1080'li yıllar) farklı olsa da 1090'lardan itibaren daha geniş kapsamlı akınlar yaptıkları bilinmektedir. 1090-1110 yıllar Kıpçakların en güçlü dönemlerini teşkil eder. Bu dönemde Kıpçaklara Bonyak, Tugorhan, Sarıhan ve Altınoba gibi cesur ve maharetli başbuğlar liderlik etmiştir. Kıpçakların Ruslarla irtibatı daha çok Rus Knezlerinin davetleriyle olmuş ve ilişkiler karşılıklı hediyeleşmelerle

Yine alanla ilgili çalışmaları bulunan S. Ahincanov da Kıpçakların kültürel etkilerini şöyle ifade etmektedir: “Kıpçakların çok büyümeleri ve saygıdeğer bir yerleri olması sebebiyle değişik boylara mensup olan ve değişik isimleri bulunan diğer Türk kabileleri de onların isimleriyle tanınmaya ve hepsine Tatar⁶⁰/Türk denilmeye başlanmıştır. Ve bu değişik boylar kendilerini onlara intisap ettirerek ve onların ismini kullanarak şöhret ve ihtişam kazanmışlardır”.⁶¹

Yaşanan ikili ve çoklu ilişkiler göstermiştir ki Kıpçaklar sahip oldukları geniş coğrafyada *askeri, ticari, dini ve kültürel* anlamda etkili olmuşlardır. Birlikte yaşadıkları halklar (İskitler, Oğuzlar, Hazarlar, Bulgarlar, Ruslar, Rumlar ve Ermeniler) üzerinde gıpta edilen, saygı duyulan bir boy/toplum haline gelmişlerdir. Bu durumdan en çok etkilenen halklardan biri de her iki kıyıda yaşayan Rumlar olmuştur.

Yunanistan dışında Rumların toplu olarak bulundukları bölgeler Kıbrıs, Trakya, Marmara Denizi adaları ve kıyıları, Kapadokya, Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz kıyıları ile Ege denizi kıyılarıdır. Tarih kaynaklarında Rumların Anadolu’dan kitleler halinde ayrılışları 1700’lü yılların ikinci yarısına rastlamaktadır. Bu göçler, ilk yıllarda Kafkasya’ya doğru olmuştur. Ancak yarım asır sonra bölgenin Rus Çarlığına hakimiyetine girmesi göçleri daha önemli kılmıştır. Çünkü Gürcistan Kralı II. İrakli (Heraklius) (1744-1762), İran’ın Güney Kafkasya’ya olan yoğun baskıları karşısında daha güçlü olmak için askeri, mali ve hukuki manada reformlar yapmıştır. Bu doğrultuda komşu ülkelerin zanaat ustalarına ve tüccarlarına önemli imtiyazlar tanıyarak ülkesine davet etmiştir. Gürcü Kralı II. İrakli 1763’te Gümüşhane madenlerinde çalışan Erzurum ve Karslı Rum maden işçilerini Alaverdi (Messana) Madeni’nde çalıştırmak üzere bölgeye davet etmiştir. Bölgeye gelen Rumlar 800 aile olarak belirtilmiştir.⁶²

(para, kıymetli kumaş ve davar-koyun) devam etmiştir. Örneğin Kiyef tahtına yeni bir Knez geldiğinde Kıpçaklar ondan birtakım hediyeler talep etmiş ve barışı koruma adına *altın, kumaş* ve *davar-koyun* istemişlerdir. Knezlerde bu talepleri karşılamak zorunda kalmışlardır. Netice itibarıyla XI. yüzyılın sonları ile XII. yüzyılın başlarında başta Preyaslavi ve Kiyef Knezleri olmak üzere diğer şehir Knezleri de menfaatleri gereği Kıpçaklarla iyi geçinmeye çalışmışlar. Bu maksatla bazı Kıpçak Beyleri ile akrabalık kurmak için Kıpçak kızlarıyla evlenme girişimlerinde bulundukları da belirtilmektedir. Kıpçakların Gürcülerle irtibatı Don ve Kuban bölgesinden olmuştur. Gürcü Kralı Bağratlı David II (1088-1125) Büyük Selçuklu’nun baskılarını karşılamak için Kıpçaklardan destek istemiştir. Bu şekilde Aphaza/Abhaza vilayetini ve diğer Gürcü bölgelerini Selçuklulardan korumuştur. Hatta 1109/1110’da Gürcü Kralı ünlü Kıpçak Komutanı Atrak’ın kızı ile evlenerek onlarla ilişkilerini yakınlaştırmıştır. Akabinde Kıpçakları ülkesine davet etmiştir. Kıpçak Komutanı Atrak, damadının davetine icabet etmiş ve kırk bin kişilik ordu kurarak Şirvan’a, Karabağ’a, Doğu Anadolu’ya akınlar yaparak Selçuklulara karşı önemli başarılar sağlamıştır. Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

60 Tatar veya Tatar Türkleri (Tatarca: татарлар, tatarlar, تاتارلار, Kırım Tatarcası: tatarlar; Eski Türkçe: 𐰇𐰆𐰽𐰍) Farklı Türk boylarını kapsayan bir terimdir. Kavram, ilk defa Orhun kitabelerinde İstemi Han’ın bir törenine gelenler listesinde rastlanmıştır. Aynı şekilde Kültegin ve Bilge Kağan kitabelerinde de Tatarlar çeşitli vesilelerle anılmaktadır. Bu kitabelerde Otuz-Tatarlar olarak geçen boy, Göktürk ve Uygur kitabelerinde Dokuz-Tatarlar şeklinde geçmektedir. Ayrıca Bayan-Çur Kağan kitabesinde de Uygurlarla Tatarların yaptıkları savaşlar anlatılmaktadır. Günümüzde Rusya sınırları içinde yer alan Tataristan Cumhuriyeti’nin yerel halkı kendilerini İdil Tatarları, yine Kırım Özerk Cumhuriyeti’nin yerlileri (Türkleri) kendilerini Kırım Tatarları olarak adlandırmaktadırlar. Bunun dışında Çin, Türkistan ve Balkanlarda da varlıkları bilinmektedir. Ahmet Temir, “Tatar sözünün mensei hakkında”, *Kazan*, 3 (1971), s. 41.

61 Ahincanov, *Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar*, s. 153-154.

62 Eyyub Şimşek, “18. Yüzyılın Sonlarında Rusya’nın İskan Politikaları ve Osmanlı Ruslarının Rusya’ya Göçü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXI, 2 (2016), s. 551.

Rusya'nın Demografik Politikaları ve Urum Toplulukları Üzerindeki Etkileri

Osmanlı Rumlarının Gürcistan'dan sonra Rusya'ya göçü 1768-1774 Savaşı döneminde gerçekleşmiştir. Ruslar, Akdeniz'e doğru harekâta geçtiği zaman, donanma komutanı Aleksey Grigoryeviç Orlov, Rumları Türklere karşı kıskırtmıştır. Orlov, bir yandan Rusların Rumlara yardım edeceğini sözünü vermiş diğer yandan da Çariçe II. Katerina'ya yazılar-mektuplar yazarak, ondan Rusların isyanı durumunda Rumların güvenliğini sağlayacağına dair bir taahhüt almıştır. Ruslar, Rumlara kısa süre içinde Türkleri Ege Denizinden temizleyeceğini ve bölgeyi onların kontrolüne teslim edeceği sözünü vermiştir. 1769'da General Orlov, Rumlara bir bildiri yayınlarak Rusların hizmetine girecek olan bütün Rumları çeşitli imtiyazlarla mükafatlandıracağını vadetmiştir. Böylece Rus Çarlığı Osmanlı Rumlarının yerleşimi için kendi topraklarında altı yerleşim bölgesi oluşturmuş ve göçmenleri koloniler şeklinde iskân edilmiştir. Göçmenlerin yerleşim yerlerine dağılımları askeri ve stratejik açıdan planlanmıştır. II. Katerina, Kırım'ın işgalini planladığı için Yarımada'nın Azak Denizi ile olan bağlantısını sağlayan Kerç Kalesi'ni göçmenlere açmıştır (1774-1775). Akabinde Azak Denizi'ni Osmanlı baskılarından korumak ve bölgenin güvenliği için Kerç'in kuzeyinde bulunan Taganrog'a yeni bir Rum kolonisi yerleştirmiştir (1776). Bir taraftan Kırım ve çevresini muhasarada tutmak, diğer taraftan Karadeniz'deki ticari varlığını da hissettirmek için Ruslar, Rum kolonilerine Kerson (1778) ve Mariupol'da (1779) da yeni iskân yerleri tahsis etmiştir. Kırım'ın işgali gerçekleşikten sonra da askerî ve ticari kaygılarla Balıklava (1783) ve Odessa'ya (1795) yeni Rum kolonileri yerleştirilmiş ve kentlere sahip çıkılmıştır.⁶³

Bugün Rumların toplumsal hafızasında Kırım, 1780 yılında Osmanlı Devleti'nden koparılmış ve bölgede yaşayan tüm Hristiyanlar II. Katerina tarafından Ukrayna'nın değişik yerleşim yerlerine (yukarıda adı geçen yerlere) zorunlu iskâna tabi tutulmuşlardır. Rumlar için 1780 yılının karşılığı "sürgün" dür. Çünkü Rumlara göre Hristiyanların Kırım'dan çıkarılmasının arkasında yatan ana neden Kırım Hanlığının ortadan kaldırılmasıdır. Bölgenin ticari gücünü kontrolünde tutan Hristiyanları uzaklaştırarak Hanlığı iktisadi anlamda çöküşe zorlamaktır. Rumlar arasındaki bu yaygın anlayış akademik çevre tarafından da doğrulanmıştır.⁶⁴ Bu bilgidен hareketle, Rumların sürgün edilmesinden bir süre sonra Kırım Hanlığının Rus hâkimiyetine girdiği (1783) de bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan, Kırım'dan ayrılmak zorunda kalan Hristiyanların tamamı Rum değildir, Ermeniler de Rumlarla birlikte Kırım'ı terk etmişlerdir. Uzun süren göç sürecinde açlık, sefalet, soğuk ve hastalıktan ölenlerin dışında hayatta kalan Ermeniler 5 köy kurarken, Rumlar da 22 köy kurmayı başarmışlardır.⁶⁵

Urumların Kırım'dan çıkarılmaları ile aynı dönemde Anadolu'dan Rus topraklarına göçler (1828-1882) de söz konusudur. 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Erzurum ve çevresinden (Kars, Gümüşhane, Trabzon, Giresun) 42.000 Rum Rusya'ya göç ettirilmiştir.

63 Şimşek, "18. Yüzyılın Sonlarında Rusya'nın İskan Politikaları ve Osmanlı Ruslarının Rusya'ya Göçü", s. 551-561.

64 Daha geniş bilgi için bk. Aleksandr N. Garkavets, *Kuzay Azak Urumları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

65 Anzerlioglu, "Bildiriler", 108.

Rus komutan General Paskeviç, Erzurum ve Gümüşhane'den geri çekilirken ordusuna katılan Rumların bir kısmını Rusya'ya, bir kısmını da Tiflis'in doğusuna yerleştirmiştir. Bir diğer önemli göç dalgası Anadolu, Kafkasya ve hatta Ortadoğu'nun demografik yapısını değiştiren Kırım Savaşı (1853-1856) süreci ve sonrasında yaşanmıştır. Rusya Kafkasya'da hem Müslümanları Osmanlı topraklarına göçe zorlamış hem de Osmanlı ülkesindeki Hristiyan nüfusu kendi ülkesine davet ederek bölgenin etnik ve dinsel yapısını değiştirme girişiminde bulunmuştur. Böylece Kırım Savaşı sonrası 50.000'in üzerinde Rum, Anadolu'dan ayrılmış ve Rusya'ya doğru göç etmiştir. Neticede 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının ardından beş yıllık süre zarfında 17.000 kadar Rum, Rusya'nın yolunu tutmuştur.⁶⁶

Kafkasya ve Kırım coğrafyasında yaşayan Rumlar, Stalin'in nüfus politikasının bir parçası olmuş ve üç dalga halinde sürgüne gönderilmişlerdir. Birinci dalgada, 29 Mayıs 1942'de Stalin, Pontus Rumlarının ve diğer azınlıkların Krasnodar Krayı'ndan sınır dışı edilmesini emretmiş ve 16 yaşına kadar 562 çocuk da dâhil olmak üzere 1.402 Rum doğuya sürülmüştür. İkinci dalgada, İçişleri Halk Komiserliği (NKVD)⁶⁷ tarafından Kırım Tatarlarının sınır dışı edilmesinden (Mayıs-1944) kısa süre sonra Devlet Savunma Komitesi 2 Haziran 1944'te, sınır dışı kararının (N 5984 SS sayılı kararname) kapsamını genişletmiştir. 15.040 Sovyet Rum'u yarımadadan sınır dışı edilmiştir. Bunların birçoğu Özbekistan SSC'ye gönderilmiştir. Aynı zamanda Krasnodar Krayı ve Rostov Bölgesi'nden ek 8.300 Yunanlı daha sürülmüştür. Bu operasyon Kerç'ten gelen Lavrentiy Beria'nın yardımcısı Ivan Serov ve G. Karandadze tarafından gerçekleştirilmiştir. 16.375 Rum daha Gürcistan SSC, Ermenistan SSC ve Azerbaycan SSC'den taşınarak Kazakistan SSC ve Rusya'ya gönderilmiştir. Kırım Rumları, Kırım'ın Alman işgali sırasında "özel ticareti canlandırmakla veya siyasi açıdan güvenilir unsurlar" olarak suçlanmışlardır. Üçüncü dalgada, 29 Mayıs 1949'da Sovyet Bakanlar Kurulu, kalan Rumların, Türklerin ve Taşnakların Karadeniz kıyısından özellikle Gürcistan ve Ermenistan SSC'den taşınmasını emreden N 2214-856 sayılı kararnameyi yayınlamıştır. Bu grupların birçoğu Kazakistan SSC'ye gönderilmiş ve özel yerleşimciler olarak kaydedilmiştir. Sürgün, Mayıs ve Haziran 1949 arasında önceden uyarı yapılmadan Gürcistan kıyısında yaşayan Rum çiftçileri, tüccarları ve zanaatkarları MVD⁶⁸ (İçişler Bakanlığı) tarafından evlerinden alınmış ve hayvan vagonlarıyla Türkistan'a gönderilmişlerdir. Mayıs-Haziran 1949'da sınır dışı edilen bu üç grubun toplam sayısı 57.680 olarak kayıtlara geçmiştir.⁶⁹

SSCB döneminde Rumlar Kafkaslar ve Kazakistan'da yaşamışlardır. Sovyetlerin dağılımından sonra Yunanistan hükûmeti kendilerine Avrupa Vatandaşlığı vaat ederek ülkesine

66 Şimşek, "18. Yüzyılın Sonlarında Rusya'nın İskan Politikaları ve Osmanlı Ruslarının Rusya'ya Göçü", s. 545-546.

67 NKVD / НКВД: Народный комиссариат внутренних дел / İçişleri Halk Komiserliği.

68 MVD / МВД: Министерство внутренних дел / İçişleri Bakanlığı

69 Nikolay F. Bugay, *Sovyetler Birliğinde Halkların Sürgün Edilmesi*, Nova Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 52-67; *Kırım Halklarının Sınır Dışı Edilmesi: Belgeler, Gerçekler, Yorumlar*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 34-42; *Sovyet Arşivlerine Göre Ahıskalı Türklerin Sürgünü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2021, s. 98, 109-128.

göç davetinde bulunmuştur. Bunun üzerine eski SSCB ülkelerinde yaşayan yaklaşık 100.000'i aşkın Rum ülkelerinden göç etmişlerdir.⁷⁰

Deşti-Kıpçak coğrafyasının gerek eski gerekse yakın tarihteki demografik yapısı hep Türklerden (Hun, Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz ve Kıpçaklardan) veya Türklerle birlikte yaşayan Kıpçak-Oğuz karışımı Rumlar/Grekler/Greko-Tatarlardan oluşmuştur. II. Katerina, Kırım ve çevresinin 1780 yılı öncesindeki eski nüfusunu (Türkler ile Rumları/Greko Tatarları) bölgeden uzaklaştırmış ve onların yerlerine Anadolu'dan gelen Türkleşmiş (Hristiyan) Rumları (Urumları) yerleştirmiştir. Farkında olmadan bölgeden uzaklaştırılan Türklerle Rumların yerine Türkleşmiş veya Türklerle yakın ilişkileri olan Rumlar/Urumlar iskân edilmiştir. Aralarındaki fark; bölgenin eski yerlileri olan ve Gök-Tanrıya, Hristiyanlığa ve İslam'a inanan Kıpçakların yerine bölgeye yeni gelen ve Türkçe konuşan Hristiyan Rumlar (Urumlar) olmuştur. Dolayısıyla bölgeye yeni gelen Rumlar/Urumlar kullandıkları Türkçeyi konuşmaya devam etmiş ve Türk aile geleneklerine bağlı yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Gerek Deşti-Kıpçak coğrafyasında gerekse Anadolu coğrafyasında Türklerin varlığı Rumların/Urumların daha eski asırlara dayanmaktadır. Bulundukları bölgelerde devletleşme hususunda anlaşamaları da ikili ilişkilerde birliktelik göstermişlerdir. Türkler din kimliği konusunda değişiklikler göstermiş saray, ordu ve arazi hizmetlerinde söz sahibi olmuşlardır. Bunun yanında soy, dil ve yurt konusunda kimliklerini muhafaza etmişlerdir. Hatta diğer halklar (Rumlar ve Ermeniler) üzerinde etkili olmuşlardır. Onların Türkçe konuşmasına ve Türk adet-ananelerine bağlı yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Sonuç

Karadeniz'in doğu ve kuzey kıyılarında yaşayan Rumlar/Urumların tarihsel süreç içerisinde şekillenen kültürel kimlikleri, yalnızca etnik aidiyetle değil, çok sayıda farklı halk ve kültürle etkileşim içinde gelişmiş ve zamanla özgün, melez bir kimlik formasyonu oluşturmuştur. Bu kimlik, antik Yunan koloniciliği, Türk halklarıyla etkileşim, Osmanlı, Rus ve Sovyet yönetimleri gibi çeşitli siyasal, kültürel ve dini etkenlerin etkisiyle şekillenmiş; dilsel, toplumsal ve kültürel düzeyde sürekli bir dönüşüm geçirmiştir.

Urum kimliği, etnik homojenlikten ziyade tarihsel ve kültürel etkileşimler sonucu oluşan geçişken ve çoğulcu bir yapıyı yansıttığını ve günümüzdeki çok dilli yapılarının, bölgedeki çok katmanlı tarihsel dokuyu anlamada önemli bir anahtar sunduğunu ortaya koymuştur. Kuzey Karadeniz'de, özellikle Deşt-i Kıpçak sahasında yerleşik olan Urumlar, Grek kökenli olmakla birlikte Kıpçak-Türk halklarıyla yoğun temas kurmuş, Türkçeyi günlük yaşamlarının dili hâline getirmiş ve geleneksel Türk aile yapısını benimseyerek "Greko-Tatar" veya "Türkleşmiş Rumlar" kimliğiyle anılmışlardır. Aynı şekilde, doğu Karadeniz kıyılarında yaşayan Urumlar da Osmanlı idaresi altında İslam'la tanışmış, Türkçeyi içselleştirmiş ve toplumsal yapıda etkin roller üstlenmişlerdir.

70 Kalaycı, "Tsalka (Parmaksız, Urumlar Ağzı)", s. 36-37.

Sovyet döneminde zorunlu göçler, iskân politikaları ve kültürel asimilasyon politikalarına rağmen Urumlar dilsel ve kültürel varlıklarını büyük ölçüde muhafaza edebilmişlerdir. Şöyle ki Sovyetler Birliği dönemindeki zorunlu göçler ve kültürel asimilasyon, Urum kimliğini silmek yerine daha da güçlendirdiğini göstermiştir. 20. yüzyılda yaşanan kitlesel göçlerle Gürcistan, Ukrayna, Kazakistan, Kuzey Kafkasya ve nihayetinde Yunanistan gibi ülkelere dağılmış olan Urumlar, Türkçeyi konuşmaya devam etmiş, Türk örf ve adetlerine bağlı bir yaşam tarzını sürdürmüşlerdir. Bu süreç Urumların hem tarihsel birer miras hem de Türkiye ile olan kültürel bağların yaşayan temsilcileri olmalarını sağlamıştır.

Bu bağlamda Urumların Karadeniz'in doğu ve kuzey kıyılarında yaşadığı tarihî tecrübeyi göz önünde bulundurarak onların (Rumların/Urumların) kimliğiyle ilgili tespitler şu şekildedir: 1. Anadolu coğrafyasında Türklerle (Kıpçaklar, Selçuklular ve Osmanlı) birlikte yaşayan, Türkçe konuşan ve İslam'la müşerref olan Rumlar/Urumlardır. 2. Deşti-Kıpçak coğrafyasında Kıpçakların yurtlarına yerleşen ve uzun süre birlikte yaşayan Greko-Tatarlar-Türkleşmiş Rumlar/Urumlardır. 3. Her iki coğrafyada yaşayan ve kendilerine has Türkçe (Urum Türkçesi) geliştiren ve konuşan, Türk aile geleneğine bağlı Rumlar/Urumlardır. 4. Modern Yunancadan farklı olarak "Rumca konuşma dili" geliştiren ve aile ortamlarında kullanan Rumlar/Urumlardır.

Bugün Urum kimliğinin geleceğe taşınabilmesi ve sosyo-kültürel anlamda görünür kılınabilmesi için çeşitli sorumluluk alanlarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Urum Türkçesi'nin yazı diline aktarılması, bu kültürel mirasın korunması, çok dilli yapının sadece ekonomik değil; siyasi, hukuki ve kültürel platformlarda da etkin biçimde kullanılması gibi alanlarda yapılacak çalışmalar, bu kimliğin devamlılığını sağlamada büyük rol oynayacaktır. Nitekim Urumlar, çok dilli iletişim kabiliyetleri ile hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkin bir şekilde faaliyet göstermekte ve kültürel bağlarını günümüzde de sürdürmektedir.

Sonuç olarak Urum kimliği, tarihsel süreklilik ve kültürel dönüşüm arasındaki dengeyi temsil eden nadir örneklerden biridir. Bu kimliği anlamak, sadece Urumların tarihini değil aynı zamanda Karadeniz'in çok katmanlı tarihsel dokusunu çözümlemek anlamına gelmektedir. Çalışma, Urum kimliğinin, klasik etnik kategorilerle açıklanamayacak kadar dinamik ve çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu ve gelecekte yapılacak disiplinler arası araştırmalarla daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, Urum kimliğinin dilsel mirası, hafıza çalışmaları bağlamında kolektif anlatılar ve yerel-mikro tarih düzeyinde kimlik deneyimleri üzerinden daha ileri düzeyde incelenmesi, bu alana ve karşılaştırmalı kimlik çalışmalarına nitelikli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Anzerlioğlu, Yonca, "Karamanlılar, Gagavuzlar ve Urumlar Arasında Tarihi ve Sosyo-Kültürel Bağlar Var Mıdır?", *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 8-10 Mayıs 2002*, Ankara 2004, s. 233-249.
- Anzerlioğlu, Yonca, "Kırım'ın Hristiyan Türkleri: Urumlar", *Milli Folklor*, 84 (2009), s. 107-113.
- Altınkaynak, Erdoğan, *Ortodoks Türkler Urumlar*, ÜBL Yayınları, Ankara 2005.

- _____, Altınkaynak, “Bir Urum Şairi Valery Kör ve Onun ‘Hasavet Yazmahları’ Adlı Şiir Kitabından Seçmeler”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 35, (2017), s. 11-27.
- Ahincanov, Sercan M., *Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.
- Bostan, Mehmet Hanefi, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfus Etnik Yapısı*, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2012.
- Brand, Charles M., “XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans’ta Türk Varlığı”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 4 (2008), s. 115-157.
- Biber, Tuğba Eray, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.
- Büyükkaracı, Süleyman, *Türkiye’de Rum Okulları*, Yelken Yayınları, Konya 2003.
- Bugay, Nikolay F., *Sovyetler Birliğinde Halkların Sürgün Edilmesi*, Nova Yayıncılık, İstanbul 1996.
- _____, *Kırım Halklarının Sınır Dışı Edilmesi: Belgeler, Gerçekler, Yorumlar*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.
- _____, *Sovyet Arşivlerine Göre Ahıska Türklerinin Sürgünü*, Berikan Yayınevi, Ankara 2021.
- Çapa, Mesut, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Serander Yayınları, Trabzon 1993.
- Çelik, Recep, *Birinci Haçlı Seferi ve Bizans (İmparator Alexios Komnenos Dönemi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2021.
- Çilingir, Ayşegül Öztürk, “Orta Çağda Kırım ve Çevresinin Önemi Üzerine”, *Karadeniz Araştırmaları* XVI, 64 (2019), s. 620-21.
- Dedeoğlu, Azad, *Ahıska Bölgesi ve Kıpçak Atabekler Tarihi (XI-XVI)*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2021.
- Demirkent, Işın, “I. Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, *Belleten*, LXVII/ 248 (2003), s. 93-110.
- Durmuş, İlhami, “İskitler”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- Fallmerayer, Jakob Philip, *Trabzon İmparatorluğu’nun Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Garkavets, Aleksandr N., *Kuzay Azak Urumları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2022.
- Grosset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.
- Gömeç, Saadetin, “Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri”, *Turkish Studies* IV/3 (2009), s. 1020-1021.
- Gökbel, Ahmet, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.
- Güler, Ali, “Tarih Boyunca Rumlara Türkler ile Olan İlişkileri”, *Askeri Tarih Bülteni*, 46, (1999), s. 29-40.
- Güçlüay Sezgin, Taşdemir, Samet, “Bizans İmparatorluğundaki Türk Varlığının Bir Başka Yüzü Olan Türk Asıllı Komutanlar”, *Kaşgarlı Mahmut Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları – VII*, İksad Yayınları, Adıyaman 2020.
- Hatipoğlu, Vechie, “Türk Tarihinin Başlangıcı”, *Türkoloji Dergisi*, 8/1, (1979), s. 30-52.
- Işık, Adem, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.
- Kafalı, Mustafa, *Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.
- Kalaycı, Ünal, “Tsalka (Parmaksız, Urumlar Ağzı)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2008.
- Küçüksipahioğlu, Birsal, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji Sanat Yayınları, Ankara 2007.
- Kurat, Ahmet Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.
- Kıyanç, Sinan, “Kars’ta Rum Nüfusu (1878-1920)”, *Journal of Universal History Studies*, 6/2 (2023), s. 191-212.

- Lowry, Heath W., *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1483*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, Ankara 2000.
- Mollaalioğlu, Fatma Nur, “Türkiye’den Suriye’ye Gerçekleşen Göçlerin Tarihsel Boyutu”, *Çekmece İstanbul Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/17 (2020), s. 1-24.
- Ostogorsky, Georg, *Bizans Devletinin Tarihi*, Sibirskaya Blagozvonitca, Moskova 2011.
- Özger, Yunus, «Tanzimat Öncesi Erzurum Şehrinin Demografik Yapısı (1251/ 1835 Tarihli Nüfus Yoklama Defterine Göre)», *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29, (2006), s. 239-266.
- Rasonyi, Laszio, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1993.
- _____, *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983.
- Sümer, Faruk, “Oğuzlar”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1993, s.14.
- Şimşek, Eyyub, “18. Yüzyılın Sonlarında Rusya’nın İskan Politikaları ve Osmanlı Ruslarının Rusya’ya Göçü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXI, 2 (2016), s. 551.
- Taşagıl, Ahmet, *Göktürkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- _____, Ahmet, “IV-XI Asırlar Arası Orta Asyadan Karadeniz ve Kafkaslar Kuzeyine Yapılan Göçlerin Tarihi Rolü”, *TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*, Ukrayna 2005, s. 191-198.
- Tekin, Ferudun, “Urum Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bazı Tespitler”, *Karadeniz Araştırmaları*, 14 (2007), s. 93-100.
- Tarhan, Muharrem Taner “Ön Asya Dünyasında Türkler: Kimmerler ve İskitler”, *Türkler 1*, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 597-610.
- Temir, Ahmet, “Tatar Sözüünün Mensei Hakkında”, *Kazan*, 3 (1971), s. 41.
- Tellioğlu, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Türkler”, *Karadeniz Araştırmaları*, 5 (2005), s. 1-2.
- _____, İbrahim, “Kırım’daki Türk Varlığının Tarihi Gelişimi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 51 (2016), s. 3-4.
- Tunçer, Mustafa, *Oflu Hoca*, Ensar Neşriyat, Trabzon 2019.
- Usta, Aydın, *Müslüman Haçlı Siyasi İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- Uyanık, Osman, “Urum Türkçesinin Türk Dili Sınıflandırmalarındaki Yeri”, *Türkiyat Araştırmaları*, 27 (2010), s. 52-53.
- Yazıcı, Nuri, *Milli Mücadelede (Canik Sancağında) Pontusçu Faaliyetler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1989.
- Yeğin, Abdullah vd., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Türkiye Dayanışma Vakfı Basım ve Yayımlar ve Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi Yayını, İstanbul 1990.
- Yıldırım, Ahmet Sefa, “XIII-XV. Yüzyıllarda Karadeniz’de Ceneviz Ticaret Kolonileri ve Ticaret”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Erzurum 2022.

CONSTRUCTION OF A CULTURAL IDENTITY ON TWO SIDES OF THE BLACK SEA: GREEKS/URUMS

Rasim BAYRAKTAR*

Today, various views exist regarding the ethnic identity of the Urums (Turkish-speaking Greeks) living in the provinces of Rize, Trabzon, and Giresun on the eastern shores of the Black Sea, as well as in the Crimean, Suğdak, Kerç and surrounding cities on the northern coasts. The reason for this is that the cities in question have been in the hands of different empires and states in history. Since the 7th century B.C. (ca. 670 B.C.), Greeks from Miletus, Milesian Greeks who established colonies along the eastern Black Sea coast came under various political authorities and interacted with diverse local populations. They were engaged in fishing and craftsmanship in the cities where they settled and made contributions in a commercial and cultural sense. Over time, they developed a distinct ethno-cultural and socio-cultural identity within the societies in which they lived.. They served in the administrative and military structures of successive states, including the Byzantine Empire, the Seljuks, the Russian Tsardom, the Ottoman Empire, the USSR, and the Republic of Turkey. They served in the administrative and military structures of successive states, including the Byzantine Empire, the Seljuks, the Russian Tsardom, the Ottoman Empire, the USSR, and the Republic of Turkey. However, from the last quarter of the 18th century The author needs to rewrite this sentence from the beginning. It is not clear.. By mutual decisions of the empires, the Muslim and Christian peoples were subjected to various migrations. Urums has had its share of these migration policies and has moved to the eastern and coastal regions of the black sea (Eastern Anatolia, the Caucasus, Crimea, Suzdak, etc.) are inhabited In the following century, the dissolution of empires led to renewed waves of migration. In the early 20th century, with the collapse of empires and the formation of nation-states, population policies were renewed and the minority Urums were migrated again. Urums were forcibly resettled in Turkey, Greece, Georgia, Russia, Ukraine, and Kazakhstan. In the early years of the Republic of Turkey, they were resettled in Greece as part of the 1923 Population Exchange under the Lausanne Convention Those who remained within Soviet borders were deported to Ukraine and Turkestan

* Dr., Faculty Member of the Department of Sociology of Religion, Department of Philosophy and Religious Sciences, Faculty of Theology, Giresun University, rasim.bayraktar@giresun.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7576-8183

(Kazakhstan) during World War II as part of Stalin's repressive policies and deportation decrees. They were placed in different residential areas of the countries they went to and were employed. In 1992, following the dissolution of the USSR, Greece invited Urums to migrate by offering the prospect of European citizenship, offered the Urums to emigrate to their country by promising to become European citizens. However, when Urums, who are citizens of Ukraine and Russia, went to Greece, they were excluded because they spoke Turkish there and adhered to Turkish customs. They were subjected to the assimilative policy of Greece. The families who were oppressed have returned to the countries where they lived again. The fact that they know different languages along with Turkish and live in different countries has led to the emergence of different names related to their identities. These include ethnonyms such as Greek, Urum, Crimean Urum, Azov Urums, Rumeis, Greco-Tatar (Turkified Greeks), Christian Turks, and Turkified Urums. These names have also appeared in both Russian and Turkish sources (books, theses, articles) and have caused different interpretations.

To structure the research clearly, the study is organized into two main sections. The main text of the research will be discussed under two headings. In the first part, the historical experience of the "Greeks/Urums in the Eastern Black Sea Region" will be examined. Respectively, light will be shed on the periods of the Kipchaks, Byzantines, Seljuks, Ottomans and the Republic of Turkey. In the second part, the historical process of the the Urums living in the Dıŝtı-Kıpçak (Kipchak Steppe) region will be examined. Again, attention will be drawn to the periods after the Kipchaks, Byzantium, the Russian Tsardom, the USSR and the dissolution of the USSR, respectively. It will be tried to detail the interaction processes related to the societies in which the Urums live intertwined in both geographies. The study aims to detail the interaction processes. It also seeks to identify the roles they assumed within the military and administrative structures of the states under which they lived. For this purpose, both Turkish and translated primary and secondary sources will be consulted. This approach aims to identify the ethno-cultural and socio-cultural transformations experienced by Urums across different countries. The study also addresses debates regarding the ethnonyms used to define Urum cultural identity. Thus, an effort will be made to draw sociological conclusions about the duties and responsibilities of Urums for the present and the future.